

Tőzsér Árpád

S fény van minden tárgy fölött

Naplójegyzetek 2009-ből

2009. augusztus 15. Befejeztem a 98-as naplóim letisztázását, számítógépbe írását. Furcsa élmény volt hetekig, hónapokig egyszerre lenni hatvanhárom és hetvennégy éves, egyszerre tanítani az egyetemen, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnökeként szervezni a hazai (felvidéki) magyar irodalmi életet és közben nyugdíjasként, azaz nézőként, oldalról is szemlélni a világot. Azt hiszem, sikerült közben egy sajátos kifejezésformát is kialakítanom, amelyet leginkább reflektált naplónak tudnék nevezni. A napló ugyanis eredetileg az azonnali reagálás műfaja, a történő események és leírásuk között az eltelt idő minimális, nincs idő a kommentárookra, a mélyebb elemzésekre, de ha évek, sőt akár évtizedek múltával újraolvasod az egykori feljegyzéseidet, akkor már nem tudod megállni, hogy a mai éned legalább tudat alatt, a stílus, a szerkesztés szintjén ne észrevételezze az egykor leírtakat, azaz a nyelv ne reflektáljon saját magára is. Az én naplóim tehát az egykori reagálás mai reflexióját is tartalmazzák (ha csak minimálisan, többnyire az újrafogalmazás, a stílus, a retorika szintjén is), azaz fokozottabb mértékben irodalom, mint a pusztán személyes érdekeltséget és reagálást tartalmazó, az eseményekkel egyidejű naplófeljegyzések.

Augusztus 17. Az ablakom alatti parkban a szomszéd gyerekek, fiúk, lányok (tehát nem csavargók, napjában látom őket, itt laknak a szomszédos házakban, lakásokban) úgy ülnek a padokon, hogy nem a fenekük, hanem a lábuk van a pad ülőkéjén, s ők maguk fent kuporognak a támfán. Pontosan, mint a tyúkok a kakasülőn. Kérdezem tőlük, miért? Azt mondják, a föld is s az ülőke is nagyon szemetes, piszkos, s a szeméttől jobb minél messzebb lenni. De hát ti szemeteltek, rondítjátok össze a padok környékét is, meg a padokat is, nem egyszerűbb lenne nem szemetelni vagy esetleg összeszedni a szemetet? Az a kukások dolga, mondják ők. Majd jönnek, és elviszik a szemetet. – Hát igen, ezek már konzumgyerekek, mondok magamban, a környezetüket is csak „konzumálják”, s ha valami konzumálhatatlan benne, elhajítják, vagy ott hagyják, átülnek egy másik padra. Vagy felülnek a pad karfájára. De hová ülnek majd, ha azt is összerondítják maguk alatt?

Augusztus 22. Szent István, azaz „Svätý Štefan” a szlovák történelemtudatban egyenlő a szlovákság „ezeréves elnyomásának” gondolatával. (Ezúttal ne vizsgáljuk, mennyire helyesen vagy helytelenül!) Robert Fico, a szlovák

minszterelnök nemrég, a révkomáromi Szent István-szobor felállítása alkalmából egyenesen azt mondta, hogy István király az uralkodása alatt könyörtelen magyarosító politikát folytatott, és hogy „ne vágjunk olyan képet, mintha István szlovák király lett volna, nekünk Svätopluk a királyunk, s nem István”. (Ezt persze már nem lehet szó nélkül hagyni: Szent István és a magyarosítás – nonszensz!; továbbá: Svätopluk soha király nem volt, főleg szlovák király nem – morva fejedelem volt.) A mai sajtó viszont azzal van tele, hogy a komáromi Duna-hídon Fico karhatalmistái visszafordították a Szent István-szobor avatóünnepségére igyekvő Sólyom Lászlót. S a magyar köztársasági elnök megszegyenülve hazaballagott. Uff! – Aki ezt előre nem látta, az nemcsak tájékozatlan, hanem vak is. – Tegnapelőtt, augusztus 20-án (Szent István ünnepén) a magyar köztársasági elnök kitüntetésekét osztogatott. Az egyik kitüntetett pszichológus mondta: „A pszichológus olyan orvos, aki fél a vértől.” A magyar köztársasági elnök rossz pszichológus, és ráadásul a vértől is fél.

Augusztus 23. Szegedy-Maszák könyvében (*Megértés, fordítás, kánon*. Kalligram, 2008) olvasom, hogy a szerző mennyire élvezte Kibédi Varga Áron naplóit, annak ellenére, hogy sok mindenben (pl. az Oraveczet elutasító véleményében) nem ért vele egyet. Annak idején én is olvastam Kibédi Varga egyik naplókönyvét (*Két év, három ország*. Kalligram, 2005), nekem is tetszett, valóban egy Magyarországon járó „jóakarátú külföldi” (Kibédi Varga kifejezése) elegáns nagyvonalúsága, sokattudása és „fölnyes választékossága áradt” belőle (ez utóbbi megfogalmazás Szegedy-Maszáktól!), s ez a hang hiánycikk az itthoni magyar irodalomban. De Oravecz-kritikát nem találtam a könyvben. Érdekelne pedig, mert csak most tudatosítom, hogy Oravecz Imrét bíráló elemzést én még tulajdonképpen senkitől sem olvastam. Pedig egy elutasító vélemény sokkalta érdekesebb, mint a feltétel nélkül rajongó írások tömege. Újra előveszem hát a KVÁ-könyvet, s szinte elejétől végig újra elolvasom, de Oraveczre való utalást most sem találok benne. Találok viszont sok olyan érdekes megjegyzést, amelyeken korábban átsiklottam. Pl. a 20. oldalon ezt olvasom: „Régebben, amikor írtam, tudtam, hogy kinek írok: a nálam idősebb mestereimnek, Cs. Szabó Lászlónak, Dresden porofesszornak... Most már mindegyik halott. Hát akkor kinek írok?” Igen, kinek írunk? Régebben úgy hittem (Kibédi Vargával ellentétben), hogy a fiataloknak, az utókornak kell, hogy írásaink szóljanak. Ma úgy érzem, az írók nagy része a kritikusoknak és a mecénásoknak ír. Mondjuk Kiss József *A Hétjéig* még nagyrészt a nemességnek írtak a tollforgatók, azóta már az állami vagy magántőke kegyeit keresik. Jó esetben azonban el tudjuk hitetni magunkkal, hogy saját magunknak írunk, s az irományunk akkor a legsikerültebb. – 49. o.: „... mi hajtotta Krúdyt? A régi szép idők, a múlt iránt érzett nosztalgia?” – Semmi kétség (válaszolom KVÁ kérdésére): Krúdy életműve a „rég, szép idők” nosztalgiájából született. De mi történt közben, hogy mára a nosztalgia szinte szitokszó lett a magyar irodalomban? Ami egyszer megtörtént, miért ne történhetne meg másodszor is? Miért nem születik nagy mű mondjuk a természet és a természetes élet után érzett vágyunkból, nosztalgiánkból? Most, amikor este már (értsd: már régen) az ún. második természetből fekszünk be a második természetünkkel a még talán az első természetet idéző

álmainkba, de reggel megint a második (ha már nem egy harmadik!) természetben ébredünk. Fogas kérdés, de talán mindez a transzcendáló képességünk meggyengülésével függ össze. Azért nem tudunk vágyakozni (se a múltba, se a jövőbe, se ismeretlen terekbe), mert nem tudjuk elképzelni a rajtunk túli, a tapasztalatainkkal nem igazolható lét, a transzcendencia lehetőségét. Mi több: nem is érdekel bennünket. Lassan visszahátrálunk a képzelet nélküli állapot létebe, az együgyűségbe. – Apropó: Áron barátunk (aki egyébként nem Áron, hanem Sándor) Oravecz Imrére vonatkozó fenntartásai (ahogy azt írás közben megállapítottam) egy korábbi naplókönyvében, a 2000-ben megjelent *Amszterdami krónikában* található.

Augusztus 24. S még mindig a képzelethiányos életünkről: állok a csendes mellékutcára nyíló ablakomban. Az út két szélén autóparkolásra kijelölt sávok. Itt, ebben a szűk utcában (ahol egyébként is lépten-nyomon fekvőrendőrök lassítják a forgalmat) valószerűtlen gyorsasággal egy galambszürke Citroën érkezik, bevágódik az egyik üres helyre, de úgy, mintha a sofőrje már előre tudta volna, hogy ez a hely őt, és csak őt várja. A kocsiból kiugrik egy magas, sovány, sortos nő, olyan 40 és 50 év közötti (soha nem láttam még az utcánkban), a másik oldalon felrántja az anyósajtót, visszavágja magát a kocsi, immár az innenső oldalról, két hosszú lába kint van a járdán. Kiránt valahonnan egy doboz cigarettát meg egy műanyag poharat, rágyújt, kávét tölt magának, füstöl. A korábbi sietség eltűnik belőle, az egész nő egyszerűen érthetetlenül lassú, ráérős lesz. Vár valakit, gondolom. De aztán az üres kávé poharat a hátsó ülésre dobja, s megint valószerűtlenül felgyorsulnak a mozdulatai. A csikket kapkodva elnyomja, futva megkerüli az autót, bezuhan a kormány mögé, s mint a jelenés, elsüvít. S én itt maradok a talányaimmal: ha a hölgy várt valakit, miért nem várta meg, akit várt? Ha nem várt senkit, miért épp idejött kávézni, cigarettázni, isten tudja, honnan? S végül: a jelenetben kétségkívül volt valami irreális, valószínűtlen, de rajtam kívül feltűnt-e még ez vajon valakinek az utcánkban? Feltehetően nem: megszűntünk érzékenyek lenni a rejtélyekre. Megszoktuk, hogy mindenre van magyarázat. Pontosabban: fenntartás nélkül hiszünk a sajtónak, a tudománynak, az információs eszközeinknek. A tömegek elfelejtenek gondolkodni: az van, ami az információkban van. Évekkel ezelőtt Grendel Lajos egy sor ún. onirista novellájában megpróbálta újraéleszteni a 19. és 20. század fordulójának szecessziós kísérteteit (sic!, kísérteteit és nem kísérleteit) és az Esti Kornél finom rejtelmét. Nem rajta, inkább az olvasók és a kritika száraz, „információs”, felületes racionalizmusán múlt, hogy nem sok sikerrel.

Augusztus 25. Radnóti Miklós írja a naplójában: „*Babits tanáros volt.*” S ugyancsak Radnóti, s szintén Babitsról: de „*Elzüllik nélküle az osztály*”. S még egy idézet a naplóból, Babits haláláról: „*Nagyon magánosnak érzem magam... Éjjel a hídon, a telihold fényében megszólal Fanni: Istenem, milyen rossz. Olyan babetstalanok vagyunk.*” (A naplót idézi Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*, Bp., 2005.) Radnóti írásait (talán még a verseit is) két költő írja: maga Radnóti és asszonya, Gyarmati Fanni.

Balatonfüred, szeptember 6. Nekem ítelték az idei Quasimodo-díjat. Újabb felelősség, újabb elvárások, újabb súly rajtam. A hosszútávfutókat szokták így tesztelni: újabb és újabb súlyokat raknak a hátizsákjukba, s mérik, hogy meddig terhelhetik őket, meddig bírják a futást. Meddig bírom? Tegnap du. fél egykor kezdődött a sajtótájékoztató, a Szent Miklós hajón. A kamera előtt hirtelen blokk a fejemben: nem jutott eszembe Thomas Bernhard neve, Szörényi Laci súgta meg (előző este, a gálán ő laudálta a díjazott versemet az Anna Hotelben). Jelen volt még az ünnepségeken Tomaso Kemény (aki a díjnyertes versemet olaszra fordította, s a versben szereplő „kosbor”-t „occhi teticoli di cane”-nak, azaz „kutya töké”-nek fordította), Kemény Pista (Szörényi mellett ő volt a zsűri másik tagja) és Tóth Krisztina (akivel később, valahová ballagtunkban, rabulisztikus hevületű vitát folytattunk arról a kardinális, korszakos, lét- [vagy egyenesen kozmikus?]fontosságú kérdésről, hogy van-e a versnek neme, azaz felismerhető-e, hogy nő vagy férfi írta). További jeles résztvevők voltak még, a fáradhatatlan Mezey Kati és Vasy Géza, valamint Szakonyi Károly (aki még nálam is öregebb, de még mindig nem illik rá az „öreg” jelző, ráadásul huszonéves forma, ragyogó szépségű felesége van). – A Zöld Tető panzióban vagyok elszállásolva, a 10-es szobában (a 7-esben meg Tóth Kr. alszik a fiával). Megyek reggelizni, remélem, senkivel sem találkozom, nem vagyok beszédes kedvemben, rettenetesen fáj a fejem, hideg van, fúj a hamleti „felszél”. – Viszajöttem, a portás (csinos fiatal nő) rám mordult, hogy reggeli csak nyolctól van. Most végig ilyen szép, de förmedező nőkkel találkoztam Füreden. Meg szép és hallgatag szobrokkal. A Balaton-part kész irodalmi panteon. Tegnap, mikor beértem Füredre, sokáig elveszettnek éreztem magamat. A Szent Miklós hajót kellett keresnem a kikötőben. A kikötőt megtaláltam, de Szent Miklós sehol. Ténferegtem az úri idegenségben, míg végül eszembe jutott Cserép Lászlónak (a Quasimodo-ünnepségek egyik fő szervezőjének) a neve, felhívtam. Tíz perc múlva ott volt értem, kocsi-val, jöttünk elfoglalni a szállásomat. Fél óra múlva már újra a kikötőben voltam, immár csomagok nélkül, könnyű lábakkal és szívvel. Egyszeriben felfedeztem a Balatont, a bucskázó vadkacsákat, az alvó hattyúkat, a Bukó nevű eladó vitorlást, a rengeteg kerepelő olaszt a parton és a Quasimodo-szobrot, amely a sok egyéb tetszetős szobor között végképp nem tetszett: jelentéktelen figurát, talán még leginkább valami irodaszolgát formáz.

Szeptember 13. Takáts József írja kitűnő könyvében, az *Ismerős idegen terepben* (Kijárat, 2007): „... az irodalomelméletet váltsa fel egy tágabb értelmű gyakorlat, a kultúraelmélet, a kultúra tanulmányozása, amely nem áll meg a különálló műalkotások vizsgálatánál, hanem a nyelvhasználatokkal, az életstílusokkal, a társadalmi értékelésekkel, a csoportidentitásokkal, a hatalom kérdésével összekapcsolva tárgyalja őket.” Takáts elsősorban Terry Engletonra hivatkozva mondja, amit mond, aki már 1982-ben, *A fenomenológiától a pszichoanalízisig* című könyvében meghirdette az ún. „cultural turn”-t (kulturális fordulatot), mondván, hogy „a nyolcvanas évek végére a hithű dekonstruktivisták egy kihaló fajhoz kezdtek hasonlítani”. Értsd: ha mi még 2009-ben is a szövegimmanencia, a zárt olvasat, a szövegszerűség, egy szóval a l’auteur est mort fantazmagóriájának a bűvöletében élünk, elmond-

hatjuk magunkról, hogy megint jócskán lekéstünk egy brosrát. Tökéletesen egyetérték Angyalosi Gergellyel, mikor azt szorgalmazza, hogy „*újra kell gondolnunk a költői szöveg referencialitásának kérdését*” is. (Romtalanítás. 2004. 49. o.) S mivel például a szerző nemi identitása is ilyenfajta referencialitás, el nem tudom képzelni, miért ne jelenhetne meg ez az identitás a mű szöveg-szintjén és struktúrájában is. Távolról sem kötelezően persze, hanem inkább csak lehetőségként. Mondjuk úgy, mint Weöres *Psychéjében* vagy Esterházy *Tizenhét hattyúkjában*, ahol a szöveg női nézőpontú szervezettsége (horribile dictu: férfi szerzők által) nyilvánvaló, s ez a nyilvánvalóság még csak nyilvánvalóbbá teszi a tényt, hogy l’auteur n’ est pas mort, azaz hogy a szerző bizony egyáltalán nem halott.

Szeptember 14. Vajda Mihály idézi az *Alföldben* Camus-t: „*La liberté ne peut supporter de limites. Elle est le crime ou elle n’est pas liberté.*” „*A látható szabadságba az is belefér: legyen szabad gyilkolnom végre*” – írtam anno én magam is.

Szeptember 15. Némely roma szülők nem járatják a gyermekeiket iskolába. A magyar törvénykezés az ilyen szülőkre egy év börtönt szab. A bíróság azonban – arra hivatkozva, hogy az elítéltek gyermekei így szülői gondoskodás nélkül maradnának, s hogy a nyilvánosság erkölcsi ítélete így is eléggé sújtja a szülőket – rendre felmentő ítéleteket hoz. *Circulus vitiosus*: a roma szülők az erkölcsi ítéletekről nemigen szoktak tudomást venni (Voltaire L’ *Ingénu-jének* az esete: nem tudják, hogy őket most éppen büntetik), s a gyermekek továbbra sem járnak iskolába. A hivatal viszont megnyugtathatja a lelkiismeretét: jól meghurcoltuk őket! (Mármint a szülőket.)

Szeptember 16. Árpád fiam az egyik püspöki barátjánál volt, valami állásügyet intéztek. Mikor visszajött, azzal fogadtam: otthon voltak? (Mármint a barátja és felesége.) – Csak amikor kimondtam a kérdést, tudatosítottam magamban az atavizmusát: a mobiltelefonok korában valakinek az „*otthonléte*” már nem lehet kérdéses, mert senki sem indul el úgy valahová, hogy előtte meg nem győződik róla: otthon vannak-e, akiket meg akar látogatni. Gyermekkoromban, falun viszont, ha valaki valahonnan, látogatóból hazajött, rendszerint (szinte köszönés helyett) ezzel fogadtuk: otthon voltak?

Szeptember 21. A nyolcvanas-kilencvenes évek magyar költészetének egyik vonulatát mintha a Micimackó írta volna: Minél inkább havazik, annál inkább hull a hó. Minél inkább banális, annál inkább – vers. A jelenségről annak idején meglehetősen kimerítő tanulmányt írt Farkas Zsolt (*Ki beszél?* In: *Csípessel a lángot*. Nappali Ház, 1994), de A. A. Milne vagy Karinthy Frigyes nevét nem írta le, pedig ha az iskola preformációját keresnénk, valószínűleg hozzájuk kellene hátrálnunk az időben. Az a játék az együgyű ember és a dilettáns beszélő perszónájával, amelyet a jelzett időben némely jeles költőnk folytatott, most engem hirtelen furcsamód Milne és Karinthy Micimackós teatrum mundijára emlékeztet.

Szeptember 22. Érdekes, hogy már a legkorábbi időkben is mennyire csak a dolgok megírhatósága (értsd: a formálhatósága, a forma) érdekelt, s nem maguk a dolgok. Úgy lebegtem a tárgyi világ fölött, mint az angyalok a fellegekben. Nagyon sokáig néző voltam – saját életem és mások életének nézője, bár elég korán megtanultam Bacontól, hogy az élet színházában nézők csak az istenek és angyalok lehetnek. Feltehetően valamiféle angyalnak képzeltem magamat. – Emlékszem, mikor tízegynéhány éves koromban élő költők verseit kezdtem olvasgatni, s Illyés Gyula verseiben azt olvastam, hogy a nagyapja juhász volt, mennyire megörültem, mert hisz az enyém is az volt, s ezzel az értesüléssel úgy éreztem, előttem is megnyílt a szent poézis kapuja. (Korábban csak iskolai, klasszikus költőket olvastam, s valahogy úgy gondoltam, a valamirevaló költők már mind halottak, s csak könyvekben lehet velük találkozni.) De mikor, már a főiskolán, K. J., az egy évfolyammal fölöttem járó földim (nem Péterfaláról, hanem Ajnácskőből, anyám szülőfalujából való) azzal fodult hozzám, hogy mi rokonok vagyunk, mert az ő nagyanyja meg az én nagyapám testvérek voltak, s a közös dédapánk Fábiánka pusztán volt juhász, összerendeztem, s kicsit úgy éreztem, mint akit lelepleztek. Szóval a hús-vér, subás rokonság már távolról sem tetszett annyira, mint az a romantikus pásztori ősvilág, amelyet én már korábban, álmaimban és verseimben megteremtettem magamnak. – S mindez most arról jut eszembe, hogy kezembe került az anyai családfám egy terjedelmes leírása, a szerzője ugyanaz a K. J., aki egykor, a főiskolán már jelezte a rokonságunkat. Meg kell hagyni, kitűnő, szociográfiai alaposságú és hitelű munkát végzett a rokon, s mintegy helyettem is csinálta, amit csinált, köszönet érte neki. Véglegesen meggyőződött róla, hogy nincs mit szégyellnem a valóságos pásztor őseimen sem, mert a juhászok szabadságuknál, bátorságuknál, szakértelmüknél és bölcsességüknél fogva mindig is szinte sajátos arisztokráciát képeztek a nemzetben. S arra is rádöbbentett K. J. munkája, elég későn bár, hogy ideje volna ezt a fajta múltamat újra megírni, de most immár nem az angyal-romantika nézőteréről nézve, hanem magamat is e lét történéseként, ebben a kontinuumban látva. Felhívtam K. J.-t (most nyugdíjasként Révkomáromban lakik), hogy megköszönjem neki a munkáját. Egy hetvenhét éves férfi hangja jelentkezett, alig értettem, hogy mit mondott. K. J. két éve ágyban fekvő beteg, érezhetően túl van a családfákon, s minden efféle földi hiúságon: súlyos agyvérzése volt. C'est la vie!

Abda, szeptember 25. Bavária Szálló. Hát okosabb dolgot is művelhettem volna, minthogy idejöttem. Gyér érdeklődés mellett olvastam föl a Radnóti-dolgozatomat (pontosabban, a kutya sem ugatta meg). Pedig azért talán nem volt egészen érdektelen a mondanivalóm. Azt fejtegettem mintegy tíz flekken, hogy ha a *Levél a hitveshez* című verset (amelyet nemrég felszavaztak a 12 leg-szebb magyar vers listájára) ún. close reading-ben, zárt olvasatban vizsgáljuk, azaz az életrajzi motivációt és az életmű kontextusát figyelmen kívül hagyjuk, akkor a mű olyan egyszerű, frontlevelet imitáló katonaversnek tűnik, amelynek a beszélője egy fogolytáborban a távoli feleség megidézett képéhez menekül, majd belátja a „menekülése” hiábavalóságát. Ahhoz, hogy az opust ebből a frontlevélsémából kiszabadíthassuk, az szükséges, hogy egy ciklus részeként

olvassuk (a ciklus többi darabja mondjuk a *Hetedik ecloga*, az *À la recherche* és a *Gyökér*). Ebben az esetben a mű egyetemesebb érvényű emlékezés-versként értelmezhető. (Az emlékezés-vers kifejezés Ferencz Győzőtől!) Jelen voltak a tanácskozáson: Bányai János, Láng Gusztáv, Faragó Kornélia, Nyilasy Balázs, Odorics Ferenc, Fűzfa Balázs és még jó néhány Anonymus. – Hová kellene az írásomat közlésre leadnom, hogy más közönség előtt is kipróbálhassa magát? A Holmiba?

Szeptember 26. Még mindig Abdán. Ez aztán volt egy éjszaka! Mint Radnótié a *Hetedik eclogában*: eldőlve aludtunk Bányai Jancsival egy szobában, s ő horkolt, horkolt, mint Tompa Mihály a murányi hegy tetején.

Szeptember 27. Lassan számunkra, szlovákiai magyarok számára is reális térbeli helyükre kerülnek a szlovák–magyar határ magyar oldalán fekvő területek, helységek. A rendszerváltás előtti időkben, mikor csak útlevéllal, sőt korábban csak meghívólevelekkel lehetett a határt átlépni, úgy tűnt, Budapest a világ végén van, sőt még a Pozsonytól hajításra levő Rajkának is volt egy kis óperenciás egzotikuma. Azokat a távolabbi, de még mindig határ menti magyar helységeket pedig, amelyekről kevesebbet hallottunk (mint például Abda), képzeletben valahová a Dunántúl közepére tettük. S most látom és érzem, mióta Abdán töltöttem két napot, hogy ez a község tulajdonképpen szintén itt van a pozsonyi kertek alatt. Na, szóval azt akarom mondani, hogy a Radnóti-konferencia még ma is tart, de nekem haza kellett jönnöm. Ha kinézek az ablakon, már megint a Kis-Kárpátok vonulatait látom, s nem azt az abdai eget, amelyet a végzetes pisztolylövés előtt anno még Radnóti Miklós is láthatott. Mire összeemelegedtem a résztvevőkkel, s az Anonymusokból Szitár Katalin, Vilcsek Béla és Sturm László lett, akkorra be is fejeződött bennem az abdai történet. Mit csinálhatnak most a régi és új barátaim Abdán? Vitatják Radnóti „szerelmes versében” (a *Levél a hitveshez*t a konferencia legtöbb résztvevője így minősítette) a racionális és irracionális drámáját? Azt, hogy hogyan oldódik fel a versben a „fogoly vagyok”, s „mégis eltalálok hozzád” ellentmondása, s válik a lehetetlen lehetségessé? Én ezt afféle előrevetett emlékezésként írtam le az előadásomban, de akkor senki sem reagált rá, csak Szitár Katalin jött oda hozzám, s mondta, hogy tulajdonképpen egyetért velem, csak ő inkább vágyat és hitet mondana az én előrevetett emlékezésem helyett. – S ez az egyetértés nagy szó, mert Sz. K. félelmetesen okos nő. Ahogy másnapi előadásában aprólékos szöveganalízissel bebizonyította, hogy a *Levél a hitveshez*ben a hit (és a vágy) a feleség reálisan megrajzolt alakjában, de akár olyan bravúros hangmegfeleltetések révén is jelen van, mint a hit és hitves homonimák, az pazar értelmezési bravúr volt. – Volt. Milyen hamar „emlékké nemesednek” a szellemi együttlétek, a „tündöklő asztalok” (hogy stílszerűen Radnóttal szóljak)! Azon kapom magamat, hogy máris nosztalgiával gondolok a tegnapi és tegnapelőtti abdai vitákra, beszélgetésekre, szellemi csörtékre, az egymást ugratásokra. Arra például, hogy egy poharazgatás közben kiderült: a szerbek és horvátok nem ismerik a pálinka kifejezést. Bányai János, Faragó Kornélia, Láng Gusztáv és jómagam

ültünk a „tündöklő asztal” körül, az első kettő mintegy a szerbhorvátok, az utóbbi a románok képviselőitében. Nem azt furcsáltam, hogy a románok nem pálinkáznak, hanem rachi-u-znak, lelkük rajta, hanem azt, hogy a szerbhorvátok sem értik a pálinka szót (amely pedig a szláv páliif igéből származik, s jelentése: égetni), ha azt akarják mondani, hogy égetett szesz, ők is inkább a rakija kifejezést használják. S végül már azon mosolyogtunk, hogy az asztalnál egyedül maradtam a pálinkámmal, a „szerbhorvátok” és „románok” úgymond kizártak a rakija-frakcióból. Nem baj, legközelebb elhozom néhány szlovák barátomat is, azok aztán tönkrepálinkázzák a nyavalyás rakijásokat.

Október 2. Az élet strukturálisan reménytelen – fejti ki Petri György a legújabb *Holmiban*, egy interjúban, Bovaryné kapcsán. A folyóiratszámban egyébként nekem is megjelent három, szintén „strukturálisan reménytelen” versem. Miben is reménykedhetnénk, ha tudjuk, hogy meg fogunk halni. Ádám megtanult olvasni (a Tóra – azaz az Írás – állítólag kétezer évvel korábbi, mint maga a Teremtés), s a Tudás Fájáról azt olvasta le, hogy „Meg fogsz halni”. Emberléte az írás és a halál tudásával kezdődik. Azaz az Embert nem Isten teremtette, hanem maga az ember tette magát fokozatosan Emberré. Az Isten csak egy különös állatfajt teremtett, amely a többi „*nemek szerinti vadaktól, barmoktól és földön csúszómáshoztól*” csak kíváncsiságával és tanulékonyágával különbözött. S ez a kíváncsi és tanulékony „vad” Ádám addig volt boldog és reménykedő, amíg nem tudott a halálról. – Erről szól például (minden bibliánál, írásnál ékebben és pontosabban) a *Nyolcadik duinói elégia* is:

*A teremtmény minden szemével a
Nyitottat látja. Csak a mi szemünk
fordul befelé és áll csapdaként
a látott körül, a kijáratát elállva.
A kintlevőt csupán az állati
arcból tudjuk*

Meg az olyan versekből persze, mint a Duinói elégiák, amelyeknek a szerzője kilépett abból a lineáris időszemléletből, amelybe a zsidó-keresztény Teremtő állította az embert, s amely a halál látásával eltakarja előlünk a „kintlevőt”. A Rilke-versek azért csodálatosak, mert úgy van bennük együtt élet és halál (születés, lét és elmúlás, ha úgy tetszik: fizika és metafizika), ahogyan egyébként csak a keleti filozófiákban. Szerzőjük úgy látja a véget, hogy azzal egy időben az örök jelenidejű „*tárgyak is boldogok a szívében*”. S itt természetesen Rilke legjobb magyar tanítványát, Nemes Nagy Ágneszt parafrazeáltuk, aki emlékezetes versében Ekhnátonnal mondat hasonló bölcsességet (s azt is, hogy „*s fény van minden tárgy fölött*”). Mára a magyar irodalom és költészet világlátásából ez a fajta egyidejűség teljességgel kiveszett. Mintha sohasem létezett volna Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Hamvas Béla, Fülep Lajos, Várkonyi Nándor és a pécsi Szellemtörténeti Kör. S persze annyi kitűnő magyar fordításban mindenekelőtt Rainer Maria Rilke.

Október 3. S még mindig Rilke: értjük-e, érthetjük-e jól, megfertőződve a halál tudásával, mondjuk a nyolcadik vagy a tizedik duinói elégiát, véges létünkkel a végtelent? Négysszázezer éve, értelmünk kialakulása óta csalunk: abban a hitben leledzünk, hogy örökké élünk: utódainkban, a túlvilágon, a feltámadás hitében. Az a borzasztó unalom, amelyet azóta érzünk, amióta a gépek felerősítették bennünk az egyenesvonalú mozgást, az időbeliséget, s teljesen kiiktattak bennünket a világegyetem körkörös rendjéből, szóval az életünk, lelkünk üressége döbönt rá bennünket igazában a végességünkre. – A ránk maradt istenségek (mondjuk az egyiptomi Atontól a keresztény Atyáig) egy-egy egész civilizációt leképező eszmék, képletek, szellemlények. S elképzeltető, hogy az égben, vagy egyéb, számunkra rejtett dimenzióban lépcsőzetesen, egymás fölött és alatt ülnek, szorongnak a kiszolgált istenségek, kevés a hely, fogytán a levegőjük, s annyi van belőlük, hogy a korábban jöttek a maiakat már gyanakodva vizslatják: valóban istenek vagytok? S azok a mindenhatóság jogára helyett csak a pénz nemi szervét (Rilke) szorongatják, csak azt tudják felmutatni.

A keselyű farka

Október 10. Amikor a tudástársadalomból, az információtechnológia világából a testi munkát „kiszervezik” az ún. fejlődő világba, a tudáskapitalista centrumokban pedig marad a tőke, valamint a hozzá tartozó szervezőerő és a tudomány, akkor valóban nincs könnyű dolga a nagyrészt fizikai munka mellett hitet tevő baloldálnak. Szervezze ki ő is magát, költözzön a kiszervezettek után? Vagy keressen magának itthon valami új utat? Mindezt témaként Nagy N. Péter veti föl a *Népszabadságban* (*Kedves fiúk*. 2009. okt. 7.).

Október 11. A személyesség elemi vágya újra ki fogja kényszeríteni a szekták, a mikroközösségek létrejöttét, ahol – mint az őskeresztények a barlangjaikban – mindenki azonos lehet önmagával. – Más: az idén úgy volt születésnapom, hogy nem rögzítettem a következő évbe való átbillenésem pillanatát. Következésképpen az eltelt egy év még nem zárult le: még mindig 74 éves vagyok.

Október 16. Arany László írja a *Délibábok hősében*: „Születünk fog, haj és illúziók nélkül, meghalunk fog, haj és illúziók nélkül.” A magyar nemzetnek mint közösségnek kihullott a haja, foga, elfogytak az illúziói. Halálán van. Hacsak nem kezdi előlről az egészet, az őskeresztény barlangok illúziójánál.

Október 21. Idős nővérem, H. újfenti panasza a telefonban: Ha E.-nek (a leányának) baja talál lenni, mi lesz ővele?! Kifekszik az útra, menjen át rajta az első autó! – A magatehetetlen, beteg ember önzése (H.-t nem E. sorsa izgatja, hanem a saját baja!) tulajdonképpen érthető, mégis van ebben az agresszív panaszban valami fals: az ember az efféle egzisztenciális önzéseit nemigen hangoztatja (empátiából, tapintatból), hisz azt sérti meg vele, akitől a segítséget várja, kapja. Mi négyen voltunk testvérek, a négyből H. volt az egyetlen, aki nem írt verset. Bahtyin ír valahol az empátiáról mint „új, létszerű képződményről” és „esztéti-

kailag könyörülő kategóriáról”. Úgy tűnik, a vers az empátiánál kezdődik, s ez még akkor is így van, ha a mai versnyelv az „esztétikai könyörületet” igyekszik minél mélyebbre rejteni benne.

Október 25. A héber Mikdás, Kódes és Héchal kifejezéseknek (alapjelentésük templom) a zsidó hiterminológiában tulajdonképpen több jelentésük is van. Jelenthetnek iskolát, gyülekezés- és imahelyet, szentélyt, valamint bástyát is. Más nyelvekben a templom fogalomköréből (templum, kirche, église, cerkev, kostel stb.) hiányzik a bástya jelentés. Legtöbbször egyszerre jelentenek egyházat és templomot (ahogy eredetileg a magyar egyház is egyszerre jelentett szent házat, szent helyet és hitközösséget). A magyar „templom” latin eredetije a. m. égtáj, sőt égbolt. Viszont a történelmünk templomai sokszor szolgáltak a hívőknek bástyaként, várként, sokszor jelentettek menhelyet, védelmet a mongol és török martalócok elől menekülőknél. Ilyen alapon talán kifejezőbb lett volna, ha őseink is mikdásnak, kódesnek vagy héchalnak nevezik templomaikat.

Október 26. Shakespeare II. Richárdja a *„helyzeteket általában nem gyakorlatilag, hanem esztétikailag ragadja meg, s mintegy kiélvezi a nyomorúság és bánat szépségét”* (Kéry László). Poéta volt a nyers, faragatlan királyok között. Valahogy ismerős a képlet. Mintha rólam, magamról volna szó. Otthon, a szülőfalumban én is durva emberek, nyers parasztok között voltam poéta: a helyzeteket rendre nem gyakorlatilag, hanem esztétikailag ragadtam meg. S a „helyzetek” jobbik esetben kiröhögtek, rosszabbik esetben agyon akartak verni.

Komárom, október 29. Tegnap szerzői estem volt itt, a Selye János Tudományegyetemen. A *Csatavirág* című, frissen megjelent verskötetem volt terítéken, s felavattuk a Tanárképző Kar könyvtárát. A könyvtáratvón a történész Szarka László (ő most itt a dékán) felkért, szóljak én is a hallgatókhoz. Nem egészen azt mondtam, amit mondani akartam. Ha tehát az alábbiakban megpróbálom a tegnapi szövegemet reprodukálni, a reprodukálás folyamatába erősen belejátszik az a mai vágyam, hogy hogyan kellett volna beszélnem tegnap: *„Több szempontból is nehéz itt és most (Komáromban és 2009-ben) bármit is mondanom. Először is az író nem beszélő, hanem olvasó meg író állat. (Ezt az elmésséget Esterházytól loptam.) Másodszor pedig, valamikor nagyon régen, a háború utáni lepusztult, romos Komáromban, egy kísértetvárosban én is komáromi diák voltam, s most a sárga irigység esz, mikor látom, a mai komáromi diákok milyen elegáns, fényűző környezetben élnek, tanulnak. Szóval szólnom kellene, csak nem nagyon megy. Mert egyszerre szorongatja a torkomat az emlékezés megilletődöttsége s a »mért nem most vagyok komáromi diák!« indulata. De ha már Szarka dékán úr felkért, hogy szóljak, akkor szólnom kell, mert egy dékán felkérése számomra (aki az egyetemi ranglétrán csak az adjunktusi fokozatig jutottam) parancs. S hadd idézzem ide, komolyabb témaként, Vörösmarty Gondolatok a könyvtárban című opusából a nevezetes sort: Könyvek által ment-e előbb a világ? Könyvtárat avatunk, stílszerű a kérdés, de szónoki marad, mint ahogy már 150 éve az, mert megválaszolható. Nem tudhatjuk, hogy a könyv által előbbre mentünk-e vagy hátrébb, mert a könyv hitvány lapjain, ahogy azt a Gondolatok a könyvtárban theodicaeájából megtanul-*

hatjuk, bizony együtt van a világ (értsd: a világosság) és a vakság! De, tenném ehhez a tanulásához hozzá ma: a modern kori Egyén, a tömegeből kiváló individuuum éppen ebben a gyötrelmes együttlétben született meg. Az ember főleg a nyomtatásnak köszönhetően elszaporodott könyvben transzcendálta magát földi istenként a természet fölé, s ezzel a tetteivel beláthatatlan sok jót és legalább annyi rosszat okozott a világnak és saját magának. Ennek az antinómiának a jegyében köszöntöm hát most az új könyvtárat, s köszönti a régi komáromi diák a mai komáromi diákokat és tanárokat. Vivát!”

November 1. Nincs új a nap alatt. Például a költő régen lanttal járta a falvakat, városokat, s vitte-hozta a híreket, ma az „író-olvasó találkozó” fedőnév alatt, lant nélkül teszi ugyanazt. Ez az elmésség is Komáromban hangzott el, az író-olvasó találkozó utáni beszélgetések során. S ezúttal természetesen rólam volt szó: a jelenlevők tőlem várták, hogy afféle Tinódi Lantos Sebestyénként elmondom, elesett-e már Temesvár, azaz mi újság az irodalmi nagyvilágban. Aztán az avantgárdról esett szó, olyan összefüggésben, hogy ez az iskola viszont valószínűleg egyenesen abba bukott bele, hogy mindenáron újat akart mondani és produkálni. Holott már a bibliai Salamon király is mindennap elmondta legalább egyszer, hogy... Nihil sub sole novum, és hogy minden mulandó. (Itt valaki felröhögött: nem is tudtam, súgta-mondta, hogy már a zsidó Salamon is latinul bölcselkedett. Mire a latin tudor azzal vágott vissza, hogy a bölcs Salamon még a madarak és halak nyelvén is beszélt, miért éppen latinul ne tudott volna.) Aztán egy iramodással James Joyce-nál teremtünk, mert valaki azt vetette föl az „avantgárd bukása” gondolat ellenében, hogy vannak azért olyan avantgárdisták is, akik azt vallják: ami van, az már volt, s a történelem ciklikus. Az Ulysses például egyszerre történik Homérosz és Joyce idejében, a Finnegans Wake-nek meg se eleje, se vége, a cselekménye körbeforgó, a saját farkába harap. Aztán megegyeztünk, hogy ilyen alapon akár azt is mondhatjuk, a Finnegans Wake a Prédikátor könyvének az átírása. Szkepszisük és hedonizmusuk rokonítja őket. De az a kérdés azért függőben maradt, hogy James Joyce avantgárd író volt-e egyáltalán. – Én meg most, immár itthon, azon töprengök, hogy hol tarthatott Joyce 1951–54-ben a hozzánk (mármint a komáromi gimnáziumba) vezető úton. (1951–54-ben voltam komáromi gimnazista.) Lapozgatok az akkori irodalomtörténet-tankönyvünkben: a végén világirodalmi kitekintés, benne tizenöt szovjet-orosz író portréja. Más semmi. Mi persze ennek ellenére is olvastunk nemesebb világirodalmat is, mint Azsajevet vagy Fagyjevet, főleg klasszikusokat, de James Joyce neve akkor még természetesen ismeretlen volt számunkra.

Dunaszerdahely, november 2. Farkasszemet nézek a városházával: eddig is tudtam, hogy a korábbi (eredetileg, a huszadik század elején még szállodaként és kávéházaként szolgáló) épületet Makovecz Imre terve alapján építették át, valamikor 1995-ben, de tegnap a rádióban éppen az építész beszélt, s most az ő szemével nézem a templomra emlékeztető városházát és a várost. Makovecz valami olyasmit mondott, hogy mivel ő központi megrendeléseket nem kap, vidéken kénytelen feladatokat keresni magának. A kommunisták, mondta, a „múltat véggépp el akarták törölni”, de általában csak a vidéki városok főtereit

sikerült lerombolniuk. S most jön ő, s a vidéki üres várostereken felépít egy másik Magyarországot. – Kicsit megalomániás beszéd, de van benne rendszer. Szerdahelyen járva (és elég gyakran megfordulok itt) már korábban is volt olyan érzésem, hogy Csallóköz „fővárosa” (amelyet nemrég, egy alkalmi versesben, az itt lakó Szigeti Laci és a Kalligram Könyvkiadó kapcsán „Mitteleuropa fővárosának” neveztem) erősen a magyarországi kisvárosokat formázza. Mert itt bizony a városházán kívül is számos Makovecz-ház van. A neves szervesépítész a maga eszközeivel megvalósította Trianon revízióját: Szerdahelyet az „organikus Magyarországhoz” csatolta. – Én nem az egész Szerdahelyet, csak a város egy sírhelynyi részét akartam visszaszerezni, s az sem sikerült: a testvérbátyám a második világháborúban itt halt meg, az akkori katonakórházban, s itt is temették el. De elévült sírjába idővel mások temetkeztek, s most (immár másodszor) meglátogattam az új sírtulajdonost a lakásán, hogy egy táblácska felszerelését engedélyezze a régi síron álló új sírkő aljára, amely táblán a bátyám neve lenne feltüntetve. A sírfoglaló, sajnos, másodszor is kidobott a lakásából. A foglalók már csak ilyenek. Igazán csodálkozom, hogy a szlovák hatóságok annak idején (1995-ben) Makoveczet nem utasították ki a frissen önállósodott Szlovákiából.

November 3. Olvasom az interneten a szülőfalumról, Gömörpéterfaláról, hogy „A falu a Barkóság központja és legjellegzetesebb települése”. Azt nem tudom, hogy a legjellegzetesebb-e, de hogy a Barkóságnak a közepén van, az biztos. Az internetes ismertetés ugyanis légi felvételeket is közöl a faluról, s azokból egyértelműen kiderül, hogy a falu annak a medencének a közepén fekszik, amelyet nyugatról és északról a Cseres hegység, keletről a Bükk, délről a Medves fog közre, s amelyet a néprajzok általában Barkóságként emlegetnek. Mintha hirtelen valami periszkóp nyúlna ki a fejemből, a légi fotók alapján felülről látom a község azon kiterjedéseit is, amelyeket lentről korábban csak sejtettem. De honnan tudták mindezt a régiek, akik már feltehetően száz évekkkel ezelőtt is a „világ közepének” nevezték Péterfalát? Talány. – Hogy számomra ez a falu a világ közepe, az természetes. Nézem a közepéről, mintegy „főteréről” közölt fényképeket. Az „ivókút” fölé takaros, filagóriaszerű faépítmény került, a „szövetkezet” (azaz az egykori Hangya Szövetkezet vegyeskereskedése) eltűnt, s már korábban eltűnt (feltöltődött) itt az a mocsaras, vizes rész is, amely régen, telente nekünk, gyerekeknek kedves csúszkáló-, vagy ahogy mi mondtuk, „sinkózó”-helyünk volt, s az így keletkezett üres teret most egy háborús emlékmű dominálja. Azt hiszem, ehhez az „agórához” fűződik életem első létszerű, mert lételem bizonyos értelemben meghatározó eseménye. S erre az eseményre ráadásul már pontosan emlékszem, tehát nem olyan homályos, később alakított, kiszínezett eseménye ez gyermekkoromnak, mint amilyenről Freud elmélkedik a *Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke* című tanulmányában, mondván, hogy vannak emlékeink, amelyek inkább a jelen vágyainak és nézeteinek kifejezői, mintsem a múlt képmásai. – A történet idején öt-hat éves lehettem. Még nem jártam iskolába, viszont már egyedül jártam ki a faluba, azaz elég nagy voltam ahhoz, hogy az udvarunkon túli világot is megismerjem, annak a fontos, és számomra kevésbé fontos részeit felfedezzem. Az ivókút és a Szövetkezet nagyon fontos hely volt a faluban, s számomra is az

volt, mert ivóvízért (a legkisebb korszóval) vagy a boltba gyufáért, ezért-azért már engem is elküldtek néha. Az országúton túli vizesárkot a kútból kifolyó patakka az úttest alatt egy betongyűrűkből képzett hídféle kötötte össze, amely csak nagy esők idején „üzemelt”, egyébként szárazon ásítozott. Egy alkalommal ebben a betongyűrű hídban egy kicsi vadkacsát fedeztem föl. A mocsár túlsó, a Csere-hegy alá nyúló részét akkoriban még sűrű nádas fődte, a kacsá onnan tévedhetett a betongyűrűbe. Feltámadt bennem a vadászöszön, s meg akartam fogni a kiskacsát. Odaálltam a betongyűrű nyílásához, s vártam, hogy kijöjjon. Csakhogy a kacsá mikor meglátott, megfordult, s visszafelé kezdett tapicskolni a betonüregben. Én meg átfutottam az út másik oldalára, s ott vártam rá. Mondanom sem kell, hogy az, mikor meglátott, megint megfordult, s egy ideig így játszottuk az ide-odát. Egészen addig, míg harmadik játszótársként fel nem tűnt T. L., egy velem egykorú fiúcska, aki mikor látta, hogy mire megy ki a játék, odaállt a hídfúlsó szájához, s kiáltott, hogy ő ott vigyáz, én meg amott vigyázak. A kacsá beszorult az üregbe. Egy ideig tanácstalanul téblábolt, aztán a hídfúlsó közepén megállt. Én meg ravaszul félreálltam a hídfúlsótól, hogy ne lásson a tas-tas, s vártam, mi lesz. S az lett, amire számítottam: a kacsá kitotyogott a lukból, én meg elkaptam, s magamhoz szorítottam. Csakhogy ezt látva L. is mellettem termett, s ő is megragadta a kiskacsát, méghozzá a fejét fogta meg, s húzta maga felé, hogy a kacsá az övé. Én meg védtem a jogos jussomat. A kacsá meg szenvedett. S mikor megláttam a kis állat gyötrelmes vergődését, elengedtem, és sírva hazaszaladtam. Azaz már hatéves koromban elvesztettem a létküzdelem első nagy játszómáját: megsajnáltam az áldozatot, és zsákmány nélkül maradtam. Ezt persze csak most gondolom az egykori esetről, azaz tulajdonképpen mégiscsak a Freud-tétel szerint emlékezem a régen voltakra, s tudat alatt talán még a bölcs Salamont és A kaukázusi krétakört is belekeverem a dologba. De azért mégsem lehet véletlen, hogy hármunk (a természeti lét szempontjából egyenrangú felek: egy kiskacsá és két kis köllök) közül akkor én lettem a vesztes! Távolról sem akarnék olyan messzemenő következtetéseket levonni az esetből, mint Freud (aki egy álombeli keselyű farkából Leonardo homoszexualitására következtetett), de ha igaz a bahtyini posztulátum, hogy az együtt érző megértés olyan új, létszerű képződmény, amely kicsit már maga is költészet (valamiféle „esztétikailag könyörülő kategória”), akkor az egykori kicsi vadkacsá empatikusan átélt szenvedése és elbocsátása volt életem első költői tevékenysége.

November 7. A rádióban Kertész Imre *Jegyzőkönyv* című elbeszélése megy. A szerző maga olvassa föl a művét, élvezem az elmésségét, műveltségét, cselekménykésleltető, pontos leírásait, a lassan kibomló, mégis drámai lélekelemzéseket. Nem most ismerkedem a történettel, már korábban is olvastam az elbeszélést, most tehát a részleteit is ízlelgethetem. – A szerző zenei, filozófiai és pszichológiai műveltsége lenyűgöző, s nagyszerűen ért hozzá, hogy műveltséganyaga a műveiben is olajozottan funkcionáljon. „*Hollóid szárnyát hallom suhogni*” – mondja a *Jegyzőkönyv* utazója, mikor a bécsi vonatról leszállítják, s a vámosok alá akar-nak vele íratni egy „konceptióst” jegyzőkönyvet arról, hogy miután ismertették vele a vonatkozó szabályokat, ő letagadta a külföldre kivinni szándékozott 4000

silingjét. Az idézet Wagner *Istenek alkonya* című operájából való, de itt is működik. Mint ahogy általában simán szervesülnek a cselekménybe a mű egyéb nagyszámú idézetei is. Kertésznel megszokhattuk a „párhuzamos történeteket”, csak hogy nála a kíséző történeteket rendszerint az éppen aktuális olvasmányai vagy egyéb művészeti, filozófiai elményei adják, itt például Wagner, Verdi, Nietzsche, Camus, Bernhard, Dalí, Kafka stb. Ezek általában jól illeszkednek az alaptörténethez, s feldúsítják, egyetemesbe emelik Kertész rendszerint nem különösebben érdekfeszítő, kevésbé fordulatos alapcselekményeit. Általában – mondtam. Mert van, amikor nem. Van, amikor a társított kép vagy képzet leválik az alapcselekményről, s mintegy szervesen hordalékként akadályozza a további kifejtet és drámát. A *Jegyzőkönyv* protagonistája maga sem tudja, miért nem vallotta be a vámosnak a zsebében lapuló 4000 silinget (ezt egy Csehov-idézetrel többször is nyomatékosítja: „*Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom*”), s ezt a „nem tudom”-ot mi, akik Kertészhez hasonlóan átértük a szocializmus őszintétlen, hazug évtizedeit, kellőképpen valósnak is érezzük: az utazó sejti, hogy a 4000 siling átvitele a határon problematikus lehet, ezért vall be csak ezret a négyből. A totális hatalom ilyen ösztönöket nevelt belénk: egy kelet-európai polgár át akarja vinni a pénzét Budapestről Bécsbe, s már eleve védekezik az esetleg reá váró vegzálások ellen. Ez eddig lélektanilag is hiteles. De Kertész nem áll itt meg. Már túl sok hiperbolát csatarendbe állított a végkimenethez vezető felvonulási területen ahhoz, hogy ilyen egyszerű véggel megelégedjen. A drámaelmélet kifejtésének, „katasztrófájának” fel kell nőnie Wagner, Verdi, Nietzsche, Camus, Bernhard, Dalí, Kafka drámájához. Kertész így emelkedik az idézetei érzelmi magasságába: „*Legalább ötven esztendeje, amióta országom a kultúrvilág és legfőképpen önmaga ellen háborúba lépett, azóta ebben az országban – mondjuk, három év megszakítással – minden törvény mindig törvénytelen volt. Ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögtek, mozgalmi dalok harsogtak, hajnali csöngetések sikongtak, az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések meredeztek. Aki erre a kérdésre válaszolt, nem én voltam, hanem az évtizedek óta gyötört, idomított, tudatában, személyében, idegrendszerében sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár – de inkább fogoly, mint polgár.*” S mindezt, nem tudom, más hogyan, de én már soknak érzem. Ez a hiperbola immár leválik az alapcselekményről, s nem a történet esztétikai hitelét szolgálja, hanem a Kertész-portrénak azt a részét illusztrálja, amelyet régebben egy kritikusa úgy fogalmazott meg, hogy írónkat egyfajta „kozmosz sértődöttség” igazgatja. Kertész minden sértésre a teljes személyiségével reagál, amely személyiséget főleg Auschwitz és a kommunista totalitarizmus embernemlőítő élménye határozta meg. S nem biztos, hogy a létnek ezek a súlyos pokolgépezetei még 2016-ban is bevontathatók az emberi létezés mindennapi helyzeteibe.

November 8. Voltaire: Ha nem akarsz öngyilkos lenni, mindig legyen valami munkád. A számítógép, az internet a nyugdíjasok számára is a munka illúzióját kelti, s életeket ment. De mi van akkor, ha elromlik a számítógép? Hát ez: kapkodok, nincs kedvem semmihez, még mindig esik az eső, teljesen megbutultam, homok van a fejemben, semmi sem sikerül. Ma dr. S.-nél voltam, a kardiológus-

somnál, kiállhatatlan satrafa, teljesen feleslegesen járok hozzá, csak annyit tud rólam, amennyit én mondok el neki magamról. Tegnap viszont dr. K., a vese-orvosnő, megörvendeztetett: az urea-szintem 6,8 volt, örülhetnék, de ma ennek sem tudok örülni. Holnap dr. T., a gasztroenterológus következik. A héten valamennyi orvosom rám teszi a kezét: Kelj fel és járj! – mondják. De én nem kelek fel, nem járok, nem veszem hátamra az ágyamat. János evangéliumában a beteg harmincnegyzet évig feküdt, mielőtt Jézus rátette a kezét, s ő (a beteg) felkelt és járt. Én már 75 éve, majdnem kétszer harmincnegyzet éve „fekszem”, nyavalygok. De minek felkelni és járnai, mikor nemsokára örökre le kell feküdnöm. Mit mondjak még? Hollók szárnyát hallom suhogni. – S mindez csak azért, mert elromlott a számítógépem: oda a munka illúziója.

November 9. Az idegen nyelveket nem annyira beszélni, mint inkább érteni probléma. Az egyik rokon kislány egy arab fiúhoz ment feleségül, tegnap volt az esküvőjük. A férj rokonszenves, hallgatag srác, tuniszi és francia iskolái vannak. Megpróbáltam vele franciául beszélni, de elszörnyedve vettem észre, hogy szinte semmit sem értek a beszédéből. Aztán lassan rájöttem, hogy mi a baj: Zoé (így hívják a fiút) rezzentelen arccal, gesztikuláció nélkül beszél, nem mosolyog, nem mutogat, nem emeli feljebb, nem ereszti lejjebb a hangját. Azaz nem használja a nyelvet, hanem teljességgel ráhagyatkozik a szavak szótári jelentésére: semmi külső (referenciális) támaszt nem nyújt a megértéshez. Márpedig Wittgensteintől tudjuk ugye, hogy a szó jelentése egyenlő a használatával.

November 10. Kolléganóm a nemrég megjelent *Fogódzó nélkül* című Hannah Arendt-olvasókönyvről tesz néhány elismerő megjegyzést. Aztán nevetve idéz valakit, aki szerint a nőfilozófusok olyanok, mint a két lábon járó kutyák: megcsodáljuk őket, hogy jé, így is tudnak?!, de érezzük, hogy nem ez a természetes létformájuk. A kolléganóm ismeri antifeminista hajlamaimat, s most kíváncsian néz rám: mit szólok a brutális bon mot-hoz. Hannah Arendt a lehető legtermészetesebben jár a gondolkodás két lábán, mondom. Sőt! Nővoltát is vállalva gondolkodik hitelesen, mert egy helyen azt mondja, hogy ő a gondolataival, gondolkodásával nem hatni akar (mint a férfi gondolkodók általában), hanem megérteni, meg hogy tulajdonképpen az írás általában is a megértés folyamatának része. Ez a gondolkodás-ars poetica számomra annyira rokonszenves, hogy ilyen alapon talán még én is nő vagyok: írásaimmal általában én sem hatni akarok, hanem megérteni és magamévá tenni azt, amiről írok. Bizonyos értelemben „feminin-né” teszi Arendt bölcséletét az a hangsúly is, gondolom tovább immár itthon az eszmecszerénket, amellyel a filozófus a tett és a megbocsátás etikájáról értekezik. A kötet talán legérdekesebb és legnagyobbívűbb Arendt-tanulmányából, a *Munka, előállítás, cselekvés* címűből idézek: „A visszafordíthatatlanság (a cselekvés, a tett visszafordíthatatlanságáról van szó, T. Á.) okozta kényelmetlen helyzetből a megbocsátás képessége szabadíthat ki bennünket... Ha nem nyerhetnénk megbocsátást, és nem kaphatnánk feloldozást tetteink következményei alól, akkor a cselekvésre való képességünk mondhatni egyetlen tette korlátozódná, melynek soha többé nem heverhetnénk ki a hatását; örökre a következmények foglyai maradnánk, akárcsak a bűvészinas, aki nem

ismerte az ígét, amely megtöri a varázst.” Hannah Arendt bölcselete tulajdonképpen a tett filozófiája (s mondom ezt annak ellenére, hogy ő maga nem filozófusnak, hanem a politika teoretikusának tartja magát), s ez azért korszakos fontosságú, mert az Einstein óta elviszonylagosodott világunkban a tett mint olyan egyre inkább problematikusnak tűnik, hiszen ha valami így is meg úgy is lehetséges és helyes, akkor a választás elméletileg lehetetlen. Hannah Arendt az ellentmondást egyrészt a megbocsátás gyakorlatával próbálja feloldani, másrészt a hagyományokban keres „fogódzót”, de a keresése az intenzitásnak olyan fokán történik, hogy az ő „fogódzó” már szinte valamiféle világi vallás, vagy inkább vallástalan transzcendencia fogalmaira emlékeztetnek. Kedvencei: Szókratész, Platón és a német filozófusok, főleg Kant és Heidegger, gondolataik Arendt számára persze egyáltalán nem vallási dogmák, hanem olyan emberi értékek, amelyek továbbgondolhatók és -gondolandók, és beépíthetők azokba a kezdetekbe és cselekvés-sorokba, amelyet születésével minden ember elindít. Mert igazuk van a szerkesztőknek, mikor a kötet bevezetőjében így írnak: „Arendt a »gyöngyhalász« metaforájával fejezi ki a gondolkodó ember és a hagyomány viszonyát, értve ezen, hogy nekünk kell kiemelni a hagyományból mindazt, ami saját belátásunk szerint a számunkra feladott követelményeknek való megfeleléshez fogódzólul szolgálhat egy fogódzók nélküli világban.” (Ilyen vonatkozásban viszont a könyv címe pontatlan, sőt félrevezető, mert Arendt a műveiben inkább beszél a fogódzók megteremtéséről, mintsem a hiányukról.)

November 13. Újra előveszem Balla Zsófia verseskönyvét, A nyár barlangját: tele van széljegyzeteimmal és „pipáimmal”. Mikor a Kalligramban, valamikor a nyár elején, kezembe került, belelapoztam, s a *Baráti beszéd* című versen akadt meg a szemem. Ezt már korábról ismertem (ha jól emlékszem, először a *Jelenkorban* keltette föl az érdeklődésemet), s tulajdonképpen emiatt könyörögtem el a könyvet a Kiadó szerkesztőitől. Újra el akartam olvasni, de már itthon, nyugalomban. Itthon aztán, jó szokásomhoz híven, ceruzával a kezemben ültem neki a könyvnek, s egy ültő helyben, az első oldaltól az utolsóig elolvastam az egészet. S közben szaporán mozgott a ceruzám, jegyzeteltem és osztogattam a pipákat: tetszik – egy pipa, fokozottan tetszik – két pipa, nagyon tetszik – három pipa, csúcvers – négy pipa, nem tetszik – X. Négy pipát két vers kapott a kötetben, nevezetesen éppen a *Baráti beszéd* és a kötetcímadó: *A nyár barlangjában*, s mindkettő a barátságról szól. A téma alapján azt hihetnénk, afféle konzervatív értékmentés a két vers, de távolról sem az. Mindkettő nagy gondolati vers, azoknak a „hárompipás” verseknek a kvintesszenciája, amelyek meglehetősen nagy számban találhatóak a kötetben, s Balla Zsófia rokonszenves mostani költészetének egyedülálló, sajátos bölcseleti arculatot adnak. Közelebről: a *Baráti beszéd* alatt ott az „ajánlás”: Balasa Péter emlékére, de szerintem mindkét szöveg a 2003-ban elhunyt jeles esztéta-irodalomtörténész-kritikus-gondolkodó és a költő gyümölcsöző barátságát evokálja. Az emlékkersek emlékező jellegének persze általában mindig van némi alkalmi, azaz beszűkítő hatása, de Balla Zsófia jelzett versei esetében éppen fordítva áll a dolog. Mivel Balassa Péter már életében is inkább volt bölcs „sztarec” (mondjuk Szergij atya az azonos című

Tolsztoj-elbeszélésből vagy Zoszima sztarec *A Karamazov testvérek*ből?, az életmű bizonyos helyein mindkettőről értekezik Balassa), szóval Balassa már életében inkább afféle legendás „sztarec” volt, mint élő, hús-vér személy, s ilyenformán neve nem bezárja a két verset az emlékezetvers formációjába, hanem kinyitja. Azokra a dosztojevskiji és tolsztoji világokra tárja őket, amelyeket Balassa az egyik esszéjében azzal a kérdéssel defineálja, hogy „Elérhető-e amit gondolok?” Balla Zsófia legjobb versei a gondolatért való küzdelemről: a gondolat megte-remtéséről és megéléséről szólnak. A szeretetnélküliségtől, a szeretetlenségtől szenved leginkább, s ez ellen Szergij atya, Zoszima sztarec és Balassa Péter szellemében küzd. Ismét Balassát idézem: „Tolsztoj a Szergij-történetben egyetlen irányba mutat: semmivé válni, néptelenné, és így nem elfordulni a világtól, hanem visszamenni, és jeltelen munkálkodásban feloldódni.” (Balassa Péter: *Név nem fontos*. In: uő: *Majdnem és talán*. T-Twins Kiadó, 1995.) S Balla Zsófia egyik „hárompipás” versében, *Az időhúzás balladája* címűben mintha már ez a „semmivé válás” és „jeltelen munkálkodás” kívánna realizálódni:

*Oda állhassak, hová születés előtt:
testetlen forma, szellemsugár élébe.*

.....
*Télvégi fény, a fagy lendít a szélbe!
Elém zuhan, forrósodik a földi pást.
Csak nemlét s veszteség segít fölismerésben.
Mefeszült időm nem idő-huzás.*

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap